

Оптимальне підсилення термоядерного горіння йонно-циклотронним резонансним нагріванням палива

Ю. В. Яковенко^{1,2} та А. І. Тіщенко¹

¹Інститут ядерних досліджень НАН України, Київ

²Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ

Українська конференція з фізики плазми та
керованого термоядерного синтезу — 2019
Київ, 11–12 грудня 2019 р.

- 1 Вступ: мотивація
- 2 Оптимальне ЙЦРН за відсутности ІНС
- 3 Оптимальне ЙЦРН за наявности ІНС
- 4 Висновки

Постановка задачі I

- У термоядерному реакторі буде якийсь додаткове нагрівання плазми — інжекцією нейтральних струменів (ІНС) або радіочастотними хвилями — зокрема, для керування процесом горіння.
- Надтеплові частинки впливають на інтенсивність горіння не лише через нагрівання плазми, а й безпосередньо.
- Вивчалася можливість підвищити ефективність реактора при застосуванні ІНС
J. M. Dawson, H. P. Furth, and F. H. Tenney, Phys. Rev. Lett. 26 (1971) 1156
D. L. Jassby, Nucl. Fusion 17 (1977) 309
- Реакції струмів-плазма робитимуть помітний внесок у потужність реактора ITER.
- У JET спостерігалась синергія ІНС та йонно-циклотронного резонансного нагрівання (ЙЦРН).
A. V. Krasilnikov et al., Plasma Phys. Control. Fusion 51 (2009) 044005

- Якими є граничні можливості підвищення енергетичної ефективності реактора при застосуванні ЙЦРН?
- Наразі розроблено багато методів ЙЦРН з різними властивостями
⇒ Ідемо не від можливого, а від бажаного і шукаємо оптимальну стратегію, не думаючи про її технічну здійсненність
- Задача: знайти розподіл квазілінійної дифузії (КД) йонів палива у фазовому просторі, який максимально підвищує потужність реакції при заданій потужності, що вводиться в плазму.
- Початковий крок: одновимірна задача — функція розподілу швидкої компоненти палива та коефіцієнт КД залежать лише від енергії частинки.

- Рівняння Фоккера-Планка для сорту, що нагрівається:

$$\frac{\partial f}{\partial t} = \frac{1}{v^2} \frac{\partial}{\partial v} \left[v^2 D_c \left(\frac{2v}{v_T^2} f + \frac{\partial f}{\partial v} \right) + v^2 D_{QL} \frac{\partial f}{\partial v} \right]$$

де D_c та D_{QL} — коефіцієнти зіткненнявої та КЛ дифузії.

- У стаціонарі інтегруємо і отримуємо:

$$\frac{df}{dw} = -(1 - u)f$$

де $w = v^2/v_T^2$,

$u(w) = \frac{D_{QL}}{D_{QL} + D_c}$ — наш керуючий параметр, $0 \leq u \leq 1$.

Задача оптимального керування

- Питомі витрати на нагрівання палива:

$$P_{ICRH} = - \int_{v_{\min}}^{v_{\max}} dv 4\pi M v^3 D_{QL} \frac{\partial}{\partial v} = \int_{v_{\min}}^{v_{\max}} dv \frac{8\pi M v^4}{v_T^2} D_c u f.$$

- Витрати залишаються скінченними, коли $D_{QL} \rightarrow \infty$ ($u \rightarrow 1$)!
- Питома потужність реакції:

$$P_{fus} = n_t \mathcal{E}_f \int_0^\infty dv 4\pi v^2 \mathcal{B}(v, T) f(v),$$

де

$$\mathcal{B}(v, T) = n_t^{-1} \int d^3 \vec{v}_t f_M(v_t, T) \sigma(|\vec{v} - \vec{v}_t|) |\vec{v} - \vec{v}_t|,$$

індекс “t” стосується сорту палива, який не піддається нагріванню.

- Задача: $P_{fus} \rightarrow \max$ при $P_{ICRH} = P_0$
або

$$P = -P_{fus} + \lambda P_{ICRH} = \int dw [-L_{fus}(w) + \lambda L_{ICRH}(w)u] f(w) \rightarrow \min.$$

- Спряжене рівняння:

$$-\frac{dq}{dw} = -(1-u)q + L_{fus}(w) - \lambda L_{ICRH}(w)u.$$

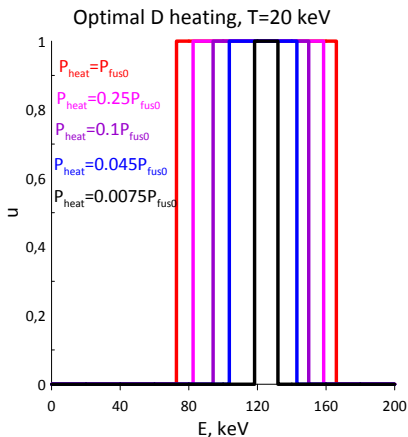
- Принцип мінімуму Понтрягіна:

$$H = [-L_{fus}(w) + \lambda L_{ICRH}(w)u + q(1-u)]f \rightarrow \min_u.$$

- u не залежить від f , тому спряжене рівняння відчіпляється від основного, що є рідкісним щастям для задач оптимального керування.
- Лінійність гамільтоніану за u означає, що система тяжіє до перемикачів: $u = 0$ або $u_{\max}$ (утім, можливі також т.з. ковзні режими).

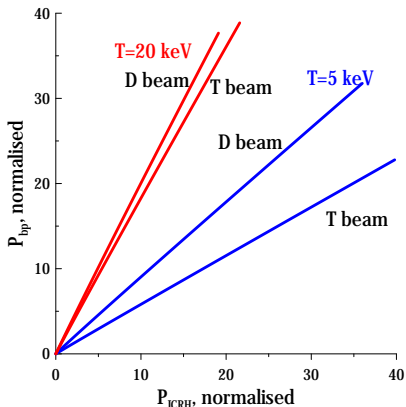
Оптимальне нагрівання I

- Змінюємо λ , знаходимо оптимальне нагрівання при різних потужностях.
- Оптимальним є створювати КД поблизу максимуму реактивності.

Енергетичний виграш від появи «хвостів» при нагріванні

ICRH beam-plasma power vs heating power
50/50 D/T

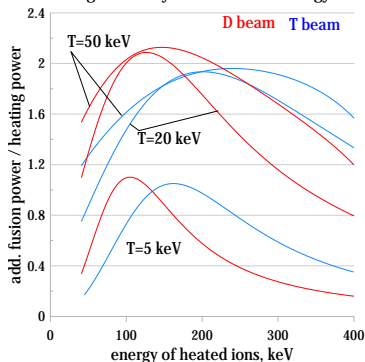

Оптимальне нагрівання II

Відгук на нагрівання у вузькому енергетичному інтервалі.

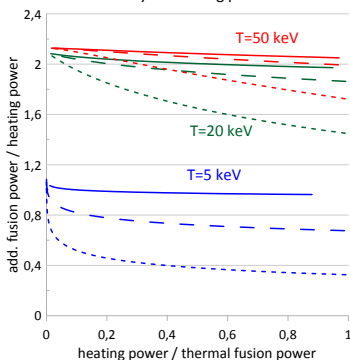
Heating efficiency vs. resonance energy

- Інтерпретація: КД поблизу максимуму постачає туди йони та затримує їх там.
- Узявши $D/T=1/2$, можна підняти енергетичний вигравш до ~ 3 ($T = 20 - 50$ кеВ).

Різна інтенсивність дифузії. Суцільна лінія — $u \leq 1$, пунктири — $u \leq 0.8$ та $u \leq 0.5$

Efficiency vs. heating power

При високій температурі ефективність майже не падає завдяки широкій функції відгуку.

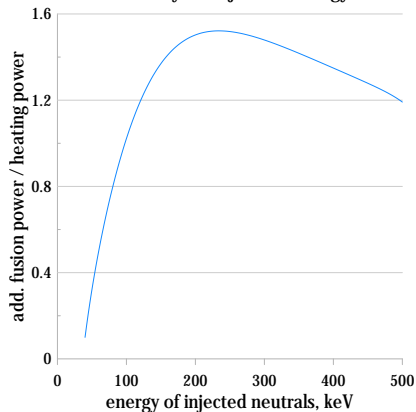
- Додаємо δ -джерело в рівняння Фоккера-Планка, розбиваємо f на повільно зростаючий максвеліан та «хвіст», отримуємо для хвоста:

$$\frac{df}{dw} + (1 - u)f = \frac{1 - u}{\eta + w^{3/2}} \begin{cases} \psi(w) & \text{при } w < w_{inj}, \\ \psi(w) - 1 & \text{при } w > w_{inj}, \end{cases}$$

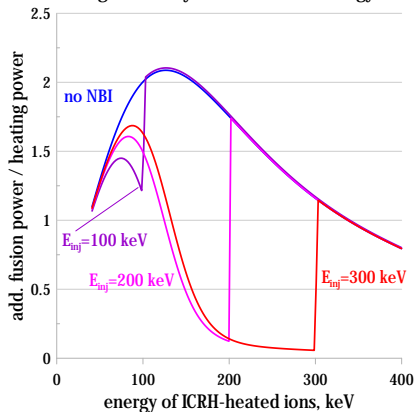
де S_{inj} та w_{inj} — інтенсивність та нормована енергія інжекції, η — певна константа, $\psi(x) = (2/\sqrt{\pi}) \int_0^x dt \sqrt{t} \exp(-t)$.

Енергетичний виграш за наявності ІНС

Енергетичний виграш від ІНС.
Tail reactivity vs. injection energy

Виграш від ЙЦРН за наявності ІНС
Heating efficiency vs. resonance energy

- Реакції синтезу, спричинені надтепловим хвостом одного з йонів палива, дають додаткову потужність, у 2–3 рази більшу за потужність нагрівання.
- **Caveat:** Цей лише додатковий ефект до підсилення реакції через нагрівання (величину останнього ми тут не розглядаємо).
- Оптимальна стратегія полягає в концентрації КД в інтервалі поблизу максимуму реактивності; інтервал розширюється при збільшенні наявної потужності.
- Наявність ІНС не змінює енергетичний вигравш у кращий бік.
- Синергія ЙЦРН та ІНС може полягати в тому, що наявність інжекції сприяє передачі енергії хвиль йонам, а не електронам (у цьому розгляді враховувалася лише передача йонам).
- DD-реакція потребує окремого розгляду.